

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної та слов'янської філології

Курсова робота з арабської філології
на тему:

**ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ В АРАБСЬКІЙ
МОВІ**

Студентки групи Пар 17-19
факультету сходознавства
денної форми навчання
Освітньої програми:
Арабська мова і література
та переклад, друга
східна мова, західноєвропейська мова
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.060 Східні мови
та літератури (переклад включно),
перша – арабська

Головенець Марії Вікторівни

Науковий керівник:
ст. викладач В.Г. Кононенко
Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ	6
1.1. Фразеологія як розділ мовознавчої науки	6
1.2. Загальна класифікація фразеологізмів	7
1.3. Фразеологія в арабському мовознавстві.....	11
Висновки до Розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ В АРАБСЬКІЙ МОВІ.....	17
2.1. Конотації зоонімів як національно-культурний маркер в арабських фразеологізмах	17
<u>2.2. Особливості фразеологізмів із компонентом-зоонімом в арабській мові</u>	<u>18</u>
Висновки до Розділу 2	27
ВИСНОВКИ	28
АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ	30
СПИСОК ПОСИЛАНЬ	31
ДОДАТКИ.....	33

ВСТУП

Незважаючи на значний об'єм фразеологічного фонду арабської мови та поширеність вживання фразеологічних сполук в усному та письмовому мовленні серед її носіїв, фразеологія не увійшла в склад арабського мовознавства в якості окремої повноцінної науки і, як наслідок, її дослідженню приділялося значно менше уваги, ніж, скажімо, вивченню граматичних явищ мови та особливостей функціонування її лексичного складу. Про це свідчить також і недостатній ступінь розвитку термінологічної бази арабської фразеології.

З огляду на вищезазначені факти можемо сказати, що фразеологія і, зокрема, тематичні групи фразеологізмів залишаються одними з малодосліджених аспектів арабського мовознавства.

Таким чином, **актуальність** теми нашої курсової роботи продиктована нагальною потребою більш поглибленого вивчення специфіки фразеології арабської мови загалом, а також недостатнім ступенем дослідження фразеологічних одиниць, що містять компонент-зоонім.

Серед робіт, присвячених фразеології арабської мови, можна виокремити праці А. М. Фавзі, В. Т. Шклярова, М. Фагмі, Т. П. Задко. Серед досліджень саме фразеологізмів із компонентом-зоонімом на сучасному етапі можна виділити роботу М. Г. Гаджиалієвої.

Мета нашої курсової роботи полягає у виокремленні особливостей фразеологізмів в арабській мові на прикладі фразеологічних сполук із компонентом-зоонімом.

Поставлена нами мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Дослідити позиції мовознавців із приводу концепції фразеології як розділу мовознавчої науки.
2. Проаналізувати загальну класифікацію фразеологізмів.

3. Визначити ступінь розвитку фразеології в арабському мовознавстві.
4. Проаналізувати вплив конотацій зоонімів на формування специфічного національно-культурного забарвлення в арабських фразеологізмах.
5. Виявити та проаналізувати на прикладах основні особливості фразеологізмів із компонентом-зоонімом в арабській мові.

Об'єктом дослідження нашої курсової роботи є фразеологія та її специфіка в якості розділу лінгвістики, а також фразеологія в арабській лінгвістичній традиції.

Предметом дослідження нашої курсової роботи є основні особливості фразеологізмів із компонентом-зоонімом в арабській мові.

Матеріалом дослідження послуговували 110 арабських фразеологізмів, до складу яких входять компоненти-зооніми (див. Додатки). У роботі використано мовленнєвий матеріал, отриманий методом суцільної вибірки із текстів художньої та публіцистичної літератури.

У нашій курсовій роботі ми застосували такі **методи дослідження**:

1. *Описовий метод* для пояснення та конкретизації значень певних лексичних одиниць.
2. *Зіставний метод* для виявлення спільних та відмінних рис української та арабської фразеології.
3. *Контрастивний метод* для порівняння оригіналу висловлювання з його перекладом.
4. *Класифікаційний метод* для систематизації характеристик одиниць фразеології.
5. *Метод суцільної вибірки*.

Наукова новизна нашої курсової роботи полягає в тому, що в ній було проведено ґрунтовний аналіз арабських фразеологічних сполук із компонентом-зоонімом, що дозволило вдосконалити теоретичну базу для дослідження цих мовних одиниць.

Практичне значення нашої роботи полягає в можливості її використання в процесі викладання фразеології арабської мови, зокрема під час вивчення особливостей фразеологізмів із компонентом-зоонімом.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

1.1. Фразеологія як розділ мовознавчої науки

Фразеологія – це 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічний склад мови в його сучасному стані й історичному розвитку; 2) сукупність фразеологізмів даної мови, те ж саме, що фразеологічний склад (Ярцева, 1990, с. 560).

Об'єктом фразеології є сполучуваність лексем і семем, що в них закладені. Вивчаючи особливості фразеології певної мови, мовознавці зазвичай розглядають не загальну масу фразеологічних виразів цієї мови, а певну сферу або період їх використання, або ж фразеологічну мову окремих авторів чи говірок (Копиленко, 1978, с. 6–7).

Однією з ключових особливостей фразеології є те, що вона розглядає мовний матеріал не тільки абстраговано, а і з огляду на мовні ситуації, що слугують каталізатором для формування фразеологічних сполучень. Так, мовознавець М. М. Копиленко зазначає, що фразеологія вирізняється серед інших лінгвістичних наук своєю «приземленістю» через її значну зосередженість на живій народній мові (Копиленко, 1978, с. 8).

При дослідженні фразеологізмів важливо приділяти увагу як діахронічному, так і синхронічному аспекту їх розвитку.

Синхронія – вивчення мови в зазначеному стані, тобто як системи певних відношень, що розглядається без огляду на часовий фактор та/або мовні зміни (Ярцева, 1990, с. 451).

Діахронія – історичний розвиток мовної системи як предмет лінгвістичного дослідження; дослідження мови в часі, у процесі її розвитку на часовій осі (Ярцева, 1990, с. 136).

Оскільки під час проведення етимологічного аналізу фразеосполук традиційно задіяні екстралінгвістичні фактори (тобто такі, що обумовлені соціальними явищами), мовним факторам (наприклад, підпорядкованості компонентів фразеологізму фонетичним, семантичним і словотворчим моделям) приділялося значно менше уваги. Таким чином, часто діахронічний спосіб дослідження переважав над синхронічним.

Пояснити це явище можна формальною та семантичною іррегулярністю фразеологізмів, яка вважалася однією з їхніх основних якостей. Адже якщо ми визнаємо такі риси фразеологізму, як семантична одиничність, національна специфічність і індивідуальна образність, ми не можемо вважати за можливе моделювання структури фразеологічної одиниці за певними шаблонами (Мокієнко, 1973, с. 24).

Фразеологізм – це загальна назва семантично пов'язаних поєднань слів і речень, які, на відміну від синтаксичних структур, подібних до них за формою, не відтворюються у відповідності загальними закономірностями вибору і комбінації слів для організації висловлювання, а відтворюються в мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури і певного лексико-граматичного складу (Ярцева, 1990, с. 559).

У своїй праці академік А. А. Шахматов звертає увагу на те, що явище семантичної нерозкладності мовних виразів призводить до неможливості виділити окремі елементи їхньої граматичної структури (Шахматов, 1941, с. 303).

1.2. Загальна класифікація фразеологізмів

Загальний підхід А. А. Шахматова, а також Ш. Баллі до проблеми фразеології полягає у виокремленні двох протилежних типів фразеологічних груп. По-перше, ці лінгвісти підкреслювали наявність індивідуальних нестійких поєднань слів, що формуються в мовному потоці випадковим чином. При цьому зв'язок між частинами таких сполучень втрачається одразу ж після їх відтворення в мовленні. Отже, слова, що входять до їхнього складу можуть вільно поєднуватися з різними словами в інших граматичних формах.

У цьому випадку йдеться не про фразеологічні сполуки. По-друге, вищезгадані лінгвісти виокремлювали мовні звороти, що характеризуються стійкістю і звичністю для мовців, і використовуються для позначення одного цілісного образу, поняття або ідеї. У таких виразах слова отримують певне значення лише в поєднанні одне з одним, втрачаючи свою самостійність. Якщо в такій групі слів кожна графічна єдність частково або повністю втрачає своє значення, і при цьому поєднання усіх елементів висловлювання має чітке цілісне значення, можна дійти висновку, що ми маємо справу з фразеологічним мовним зворотом (Баллі, 2001, с. 65–68).

Своєю чергою, Ш. Баллі не вважав за необхідне розробляти класифікацію фразеологічних груп у всьому їхньому різноманітті, виділяючи лише два типи таких поєднань слів, а саме: **фразеологічний ряд (фразеологічну групу)** і **фразеологічну єдність**. Фразеологічний ряд допускає можливість відносно вільного поєднання слів в межах певних варіацій. Щодо фразеологічної єдності, індивідуальне значення компонентів у ній втрачається повністю. Це призводить до набуття виразами такого типу семантики ізольованих слів. Іншою характерною рисою фразеологічної єдності є те, що її значення є якісно новим і не являє собою суму значень її компонентів, проте це значення є продуктом певного поєднання слів між собою.

Виявити фразеологічну єдність можна як за зовнішніми (формальними), так і за внутрішніми ознаками. Зовнішні ознаки не відіграють вирішальної ролі, адже вони не є постійними. Серед них варто згадати неможливість замінити жодне зі слів-компонентів у складі висловлювання і незмінний порядок слів. Внутрішні ознаки, будучи більш суттєвими, полягають у можливості замінити фразеологічну єдність одною лексичною одиницею, яка була б еквівалентною за сенсом відносно всього висловлювання; наявності еліпсисів, плеоназмів, семантичних, синтаксичних і лексичних архаїзмів у складі фрази; втраті словами-компонентами свого первинного сенсу; невідповідності синтаксичної будови фрази сучасним правилам синтаксису;

можливості перетворення фрази на одне складне слово за допомогою засобів словотвору (наприклад, *байдикувати* від *бити байдики*). Крім того, серед внутрішніх ознак іноді виділяють своєрідність вимови фрази (Баллі, 2001, с. 72, 74–77).

В. В. Виноградов зазначає, що виокремити повністю нерозкладні словосполучення, значення яких не залежить від індивідуальних значень їхніх компонентів і прирівнюється до значення одного слова, легше, ніж виокремити інші типи фразеологічних виразів. Такі вирази мають назву «**фразеологічні зрощення**».

Незважаючи на те, що фразеологічні зрощення часто піддаються т. зв. «**народній етимологізації**», їхнє реальне походження наразі не може бути роз'яснене зі стовідсотковою достовірністю, адже з часом їхня семантика втратила ясність. До прикладу, фразеологізм *собаку з'їсти на чомусь* нерідко пояснюють за допомогою народної етимології. О. О. Потебня пов'язував його з тяжкою землеробською працею, зазначаючи, що лише той, хто набув досвіду в цій діяльності, знає, що «коли втомишся – з голоду і собаку б з'їв». На погляд В. В. Виноградова, за методикою таке пояснення близьке до народної етимології і не відображає всіх аспектів семантики даного фразеологізму в його сучасному значенні (Виноградов, 1977, с. 145).

Схематична класифікація фразеологічних зрощень в залежності від того, чим обумовлена їх нерозкладність, виглядає таким чином:

- 1) фразеологічні зрощення, що містять застарілі лексичні елементи, які не вживаються в інших словосполученнях на даному історичному етапі розвитку мови;
- 2) фразеологічні зрощення, у складі яких є граматичні архаїзми, які або являють собою синтаксично нероздільне ціле, або не є актуальними відповідно до сучасних норм мови;
- 3) фразеологічні зрощення, лексичні компоненти яких не відіграють абсолютно жодної ролі для розуміння їхньої семантики;

- 4) фразеологічні зрощення, які через експресивну індивідуалізацію стали семантично й лексично нерозкладними.

Щодо першого пункту наведеної вище класифікації слід зазначити, що лише факт відсутності того чи іншого слова, що входить до складу фразеологізму, в живій лексичній системі мови не завжди є достатньою підставою для того, щоб вважати такий фразеологізм фразеологічним зрощенням. По-перше, велика кількість застарілих лексичних одиниць має однорідні морфеми в сучасному словнику мови, що дає змогу розкласти фразеологізм на лексеми. По-друге, у такому випадку ми маємо звертати увагу саме на семантичну неподільність виразу. Тим не менш, наявність лексичного архаїзму, який набуває сенсу лише в контексті його використання в конкретному фразеологічному виразі, не завжди дає привід до класифікації цього виразу в межах фразеологічних зрощень. Хоча, безперечно, такі випадки теж не є винятком, як-от у словосполученнях *догори дригом, згинати в три погібелі* тощо.

Що ж до граматичних архаїзмів, слід мати на увазі, що вони, як правило, лише підкріплюють ідіоматичний характер виразу, не будучи його основною причиною. Це легко пояснити тим, що більшість фразеологізмів, які використовуються нашими сучасниками, походять з інших історичних періодів розвитку мови, тому цілком закономірним видається те, що вони містять застарілі й незвичні для нас граматичні форми й лексику. До того ж, зазвичай можна провести паралель між архаїчними й сучасними граматичними формами, тим самим визначивши їхню синтаксичну роль у фразеологізмі.

Отже, перш за все, ознакою належності виразу до фразеологічних зрощень виступає його семантична цілісність. Як влучно зазначив академік В. В. Виноградов, фразеологічне зрощення – це «хімічна сполука розчинених і аморфних з точки зору сучасної мови лексичних частин» (Виноградов, 1977, с. 146–147).

До фразеологічних зрощень «автоматично» відносять усі вирази, що є незрозумілими для носіїв мови з точки зору лексичного наповнення через те, що були запозичені з інших мов або діалектів та введені до літературної мови. До числа таких виразів належать церковнослов'янізми *нічтоже сумняшеса, притча во язицех*.

Велику вагу для формування фразеологічних зрощень має і аспект експресивності й емоційності, які послуговували каталізатором для створення ідіоматичного виразу в певному контексті. При цьому, предметна спрямованість окремих компонентів такого виразу втрачається, як і його зв'язок з конкретним контекстом та життєвою ситуацією: *ось тобі маєш, як би не так, пиши пропало, так і бути, чого доброго*.

Синтаксична невмотивованість виразу досить часто посилює його семантичну неподільність. До прикладу, у таких фразеологізмах, як *собі на думці, так і бути, вижити з розуму, так собі, як пити дати, хоч куди живий* синтаксичний зв'язок між елементами не прослідковується. Отже, можемо дійти висновку, що ідіоматично неподільні вирази є лише еквівалентом ізольованих слів, т. зв. синтаксично складними словами (Виноградов, 1977, с. 149–150).

1.3. Фразеологія в арабському мовознавстві

Фразеологізми відіграють надзвичайно важливу роль в етнічній культурі арабів і багато в чому відображають їхній світогляд та цінності. Проте фразеологія не оформилася в окремий розділ арабського мовознавства, на відміну, наприклад, від таких традиційних його складових, як синтаксис (النحو), морфологія (الصرف) та лексикографія (الصناعة المعجمية). Це не відбулося через специфіку арабської лінгвістичної традиції в порівнянні з європейським підходом до лінгвістики. Більше того, вищесказане стосується арабського мовознавства як на сучасному етапі його розвитку, так і в давнину. Незважаючи на це, не можна сказати, що поняття, пов'язані з об'єктом фразеології, повністю відсутні в арабській лінгвістиці.

У словниках і трактатах, присвячених граматиці, арабські мовознавці VIII ст. н.е. поруч із цитатами з Корану, хадисів і доісламської поезії подекуди використовували різноманітні прислів'я, афоризми й крилаті вирази задля того, щоб проілюструвати певні граматичні явища класичної арабської мови на їхньому прикладі, оскільки в багатьох фразеологічних зворотах доволі чітко відображалася граматична структура літературної мови. За допомогою фразеологізмів вони наочно демонстрували граматичний розбір речень, пов'язаний зі зміною слова за флексіями (الإعراب).

Найближча за значенням до терміна «фразеологізм» арабська лексична одиниця на сучасному етапі розвитку мови – це слово «مثل», що зазвичай перкладається як «прислів'я, приказка», а дослівно означає «модель, приклад, зразок».

Аболфазл Ахмад аль-Мейдані, автор відомої збірки прислів'їв «كتاب مجمع الأمثال», дає таке визначення терміну مثل: «сучасний вислів, який слугує прикладом». А Джалалуддін ас-Суюти, своєю чергою, надав вищезгаданому слову наступне визначення: «вислів, що цінується елітою та масами як за форму, так і значення до такої міри, що стає для них звичним» (Ghariani Vassouche, 2007, с. 752).

На основі цих дефініцій, можемо зробити висновок про місце фразеології, а точніше її одиниць (أمثال), в арабській мові. مثل «слугує прикладом» як із боку свого повчального й афористичного змісту, так і з суто лінгвістичного боку, оскільки в ньому висвітлюються закономірності побудови речень і словосполучень відповідно до норм синтаксису й стилістики мови. До того ж, спираючись на визначення ас-Суюти, можна підкреслити значущість фразеологізмів для арабського соціуму, причому для всіх його верств, що вказує на поширеність їх використання в найрізноманітніших сферах життя суспільства. Велику увагу ас-Суюти приділив і тому факту, що أمثال користуються популярністю як завдяки глибині й багатогранності свого значення, так і завдяки досконалості своєї форми.

Іншим терміном, наближеним за значенням до фразеологізму, можна вважати слово *عبارة* – «вислів, зворот, фраза». Цей термін нині часто співвідносять із терміном «ідіома», хоча й далеко не всі представники класичного арабського мовознавства надавали йому схожих значень. Наприклад, аз-Замахшарі, видатний граматист і письменник XI-XII ст. н.е. перського походження, описував *عبارة* таким чином: «загальний термін, що використовується для позначення будь-якої фрази». У якості приклада аз-Замахшарі навів наступний вираз: «أكل عليه الدهر وشرب». Дослівний його переклад – «Епоха з'їла та випила його». Проте адекватний переклад українською мовою звучить так: «Він морально застарів» або ж «Він віджив своє» (Ghariani Vassouche, 2007, с. 752).

Отже, незважаючи на очевидну ідіоматичність вищенаведеного виразу, представники давньої арабської лінгвістичної традиції не приділяли особливої уваги цьому аспекту значення слова *عبارة*. Цим можна пояснити і відсутність чіткої термінологічної системи фразеології в арабському мовознавстві.

Проте є і більш влучні характеристики терміна, як-от визначення Абд-уль-Кагіра аль-Джурджані, іншого відомого арабського філолога XI ст. н.е. перського походження, а саме: «Це не лише те, що зазначено, а також і образ, властива специфічна риса, що формується на смисловому рівні» (Ghariani Vassouche, 2007, с. 753).

Ще одна вдала дефініція лексичної одиниці *عبارة* від аль-Джурджані звучить так: «Це смислова одиниця, на яку вказує мовлення. Вона отримала таку назву через те, що слухач, що сприймає цю одиницю, у процесі сприйняття переходить від формальної оболонки до смислу, а мовець від смислу до формальної оболонки. Таким чином, ця одиниця є так званим місцем переходу» (الجرجاني, 2010, с. 123).

Ключовим для повного розуміння наведеного визначення стане виокремлення кореня слова *عبارة*. Це слово походить від трилітерного кореня *عبر*, який має декілька основних значень, серед яких наведемо наступні: пересікати, перетинати, переправлятися; проходити, минати. Тобто в уявленні

аль-Джурджані عبارة – це своєрідний процес переходу від форми до смислу вислову і навпаки, в залежності від того, чи виступає людина в ролі відтворювача цього вислову або ж його сприймача, оскільки в мисленні мовця спочатку з'являється певна ідея, яка вже потім набуває форми того чи іншого вислову. Отже, він ніби «закодовує» конкретний смисл в ідіому, яка, звісно ж, відома йому в своїй цілісній формі. Щодо слухача, то він вже має «розкодувати» смисл вислову (за логікою аль-Джурджані – перетнути шлях від форми до смислу). Прикметним є те, що зазвичай зробити це можливо лише знаючи значення цілого виразу, а не просто його окремих компонентів, тому процес «переходу» відбувається в нашому мисленні автоматично.

Таким чином, визначення аль-Джурджані багато в чому схоже на дефініції, надані різним типам фразеологізмів сучасними мовознавцями, наприклад: «Прислів'я – це слова, поєднані між собою таким чином, що вони формують більші семантичні одиниці. Вони закодовуються мовцем і розкодовуються слухачем на основі їхнього знання мови як такої» (Fahmi, 2016, с. 51).

Важливу роль фразеологізми відіграють і в етнолінгвістичному й культурологічному аспектах, будучи джерелом інформації про своєрідну мовну картину світу, притаманну представникам тієї чи іншої культури. По-перше, вони містять згадки про певні явища національної культури народу (звичаї, обряди, релігійні уявлення, символіку, прикмети тощо) (Терещенко, 2018, с. 218).

Зокрема, значну вагу в арабських фразеологічних зворотах мають саме ісламські релігійні норми, без ознайомлення з якими в багатьох випадках правильне розуміння значення фразеологізму ускладнюється або ж узагалі не видається можливим. Саме ісламська система цінностей, норм, моральних вимог і принципів виховання багато в чому визначає специфіку арабських фразеологізмів. По-друге, вони в широкому сенсі розтлумачують для нас особливості менталітету й світобачення арабів, безпосередньо відображаючи позамовну дійсність за допомогою асоціативних зв'язків, що простежуються в

образно-символічному субстраті крилатих виразів. До прикладу, для кращого розуміння фразеологізма «بين وعده وإنجازه فترة النبي», який можна дослівно перекласти так: «Між його обіцянкою і її виконанням – період пророка», а українським еквівалентом якого можна вважати «обіцяного три роки чекають», потрібно знати певну специфіку пророцької місії в ісламі. Вона полягає в тому, що пророки змінюють один одного через досить суттєві відрізки часу (наприклад, між місяцями пророків Іси та Мухаммада пройшло близько 600 років, а часова відстань між деякими іншими пророками могла бути набагато більшою).

Більше того, досить значний за обсягом пласт фразеологічних одиниць в арабській мові за своїм походженням безпосередньо пов'язаний із ісламом. Наприклад, деякі фразеологізми являють собою цитати з Корану або хадисів пророка Мухаммада (розповідей про різні епізоди з його життя або його власних висловлювань). До них, зокрема, належить наступний вираз: *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* – «Усі ми належимо Аллаху і всі ми до Нього повернемося», який згадується в 156-му аяті коранічної сури «Корова» і вживається у випадках, коли людина стикається з неприємностями або невтішними новинами на своєму життєвому шляху, особливо під час отримання звістки про смерть родича або друга.

До того ж, деякі фразеологізми релігійного походження є досить частотними в повсякденному мовленні арабів, до прикладу, вислови *إِنْ شَاءَ اللَّهُ* – «якщо побажає Аллах» і *مَا شَاءَ اللَّهُ* – «те, що побажав Аллах» (зазвичай використовується для висловлення захоплення, схвалення чийхось дій та має виключно позитивні конотації).

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I

Нами було визначено основні напрямки розвитку фразеології в західному мовознавстві, проілюстровано важливість як діяхронічного, так і синхронічного підходу в її вивченні. До того ж, ми схарактеризували основні причини переважання діяхронічного аспекту в дослідженні фразеологічних

сполук, наприклад, приділення особливої уваги екстралінгвістичним факторам формування фразеологізмів.

Крім того, ми окреслили деякі семантико-граматичні характеристики фразеологічних сполук, перерахували їхні зовнішні (формальні) та внутрішні ознаки (стійкий порядок слів, втрата словами-компонентами свого початкового значення, наявність архаїзмів, можливість замінити фразу на одне складне слово, її невідповідність сучасним нормам синтаксису тощо) і навели їх загальну класифікацію.

Ми також розглянули стан розвитку фразеології в арабському мовознавстві на прикладі ступіня вивченості та розробленості в ньому термінології, пов'язаної з цим розділом лінгвістики, навели висловлювання арабських мовознавців стосовно фразеологічних термінів. Проаналізувавши погляди арабських лінгвістів на фразеологію, ми дійшли висновку, що вона не стала окремим розділом арабського мовознавства.

До того ж, нами було окреслено загальну соціолінгвістичну й етнолінгвістичну роль фразеологічних одиниць в арабській мові, а також виділено деякі основні специфічні риси, притаманні арабським фразеологізмам, до прикладу, їхній тісний зв'язок із ісламською культурою, і, зокрема, з Кораном та Сунною. Ми зацентували увагу на важливості обізнаності в сфері релігійних та культурних аспектів функціонування арабського суспільства задля більш точного розуміння арабських фразеологізмів та більш влучного їх використання в мовленні.

РОЗДІЛ 2.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ В АРАБСЬКІЙ МОВІ

2.1. Конотації зоонімів як національно-культурний маркер в арабських фразеологізмах

Фразеологічні одиниці вважаються одними з найінформативніших джерел нематеріальної культурної спадщини того чи іншого народу, і арабська фразеологія – не виняток. Особливо чітко ця специфіка фразеологізмів простежується в сполуках з національно-культурними компонентами, до яких належать, зокрема, реалії (лексичні одиниці на позначення об'єктів культури, побуту, особливостей державного й соціального устрою, тобто слова, що мають «національне забарвлення»). Крім того, до них можна віднести назви окремих географічних об'єктів (топоніми, хороніми, ойконіми, астіоніми, гідроніми тощо), що розташовані в місцях проживання певних народів (Задко, 2018, с. 96–97).

До того ж, деякі зооніми також належать до специфічних національно-культурних маркерів, наявних у фразеологізмах. Для арабської мови типовим прикладом такого зооніма буде слово *جمل* – «верблюд», а також його численні синоніми й назви різних видів і підвидів цієї тварини.

Однак слід зазначити, що не тільки факт наявності конкретного зооніма допомагає фразеологічній одиниці набути національного забарвлення. Конотації, пов'язані з тим чи іншим образом, представленим у зоонімі, теж є свого роду національно-культурними компонентами фразеологізмів, оскільки вони можуть значно відрізнятися в різних культурах. Разом із тим, досить часто спостерігається і тенденція до подібності смислових відтінків зоонімів, що позначають одну й ту саму тварину, у складі фразеологічних одиниць

різних мов. Таким чином, деякі прототипи фауни можуть тією чи іншою мірою впливати на свідомість мовного колективу, відображаючи тим самим особливості менталітету його представників (Гаджиалиєва, 2016, с. 62).

У нашому дослідженні ми звертатимемо увагу на конотації фразеологізмів, наявні в носіїв арабської мови, подекуди порівнюючи їх із такими в українській мові.

2.2. Особливості фразеологізмів із компонентом-зоонімом в арабській мові

Яскравим прикладом прислів'я з національно-культурним компонентом є قالوا للبقر: لما تموتوا بيكنفوكم بحرير. قالوا: بدنا جلودنا تسلم علينا «Коровам сказали: «Коли ви помрете, вас загорнуть у шовкові кафани». Вони відповіли: «Ми хочемо, щоб наші шкури залишилися на нас цілими». Цей фразеологізм є діалектним і містить слово-реалію «кафан», яке є назвою мусульманського поховального вбрання. У цьому контексті образ корови використаний для зображення наївності та простодушності тих, хто вірить обіцянкам хитрих та підступних людей. В українській мові досить багато фразеологічних аналогів до вищенаведеного прислів'я: «Гарно пише, та брехнею дише», «Дивиться лисицею, а думає вовком», «На язиці медок, а на думці льодок», «Слова ласкаві, та думки лукаві», «Словом як листом стеле, а ділом як голками коле», «Щебече як соловейко, а кусає як гадюка» тощо. Як бачимо, в арабському варіанті за допомогою зооніма зацентовано увагу на довірливості людей, а в одному з українських – на підступності та жорстокості (образи лисиці і вовка).

У фразеологізмі متى وقعت البقرة بيكتروا السلاحين – «коли корова вмирає, кількість шкуродерів зростає» згадка про корову, як і до певної міри в минулому розглянутому нами випадку, використана, аби викликати почуття жалю в реципієнта. «Як ти смутишся, то вороги тішаться» – аналог даного прислів'я в українській мові.

Розглядаючи інші приклади використання образу корови в арабських фразеологізмах, зустрічаємо й подібні за конотаціями до українських. До прикладу, *فразеологізм* مثل بقرة جحا – «як корова Джухи». Для розуміння даної

фразеологічної сполуки необхідні фонові знання арабського фольклору, одним із головних персонажів якого є чоловік на ім'я Джуха, який відрізняється своєю дотепністю і схильністю до потрапляння в кумедні ситуації. У вищезгаданому фразеологізмі підкреслюється хитрість Джухи, адже він містить алюзію до казки, у рамках сюжету якої Джуха зарізав свою корову, після чого продав її м'ясо. Через якийсь час він знову стягнув гроші з покупців, продовжуючи робити це аж до смерті (Jewett, 1893, с. 45).

Отже, у фразеологізмі йдеться про справу, яка впродовж довгого часу приносить прибуток. В українській мові еквівалентом є вираз «дійна корова», у якому використовується той самий зоонім.

Фразеологічні сполуки з зоонімом «змія» також досить частотні в арабській мові. Наприклад, вислів *أعمر من حيّة* – «старший за змію» вживається для опису довгожителів (у цьому ж значенні використовують фразеологізм *أحيا من ضبّ* – «більш живучий за ящірку»). Проте зазвичай вирази з цим зоонімом мають негативний смисловий відтінок, до прикладу: *أظلم من حيّة* – «більш нечестивий за змію». У фразеологізмі *الكلمة الحلوة بتطلع الحية من وكرها* – «Ласкавим словом можна і змію з гнізда виманити» (укр. «Від теплого слова й лід розмерзається») теж акцентується увага на негативних якостях змії, хоча й не прямим чином. Підступність змії змальована у фразеологізмі *مثل الحية التبن بتلسع* – «Як змія в соломі: кусає та ховає голову».

Ще один зоонім, схожий за конотаціями з образом змії, – це «скорпіон». Нерідко вони обидва згадуються в одному прислів'ї чи виразі, як-от: *احتكّت العقرب بالأفعى* – «Скорпіон посварився зі змією». Даний вислів вживається для опису запеклої сварки, жорсткого протиріччя, оскільки представники фауни, образи яких наявні в ньому, часто асоціюються в арабів із вбивчою силою і небезпекою, а згадка їх обох в межах одного речення посилює ці асоціації.

Наступна приказка пов'язана зі спостереженнями бедуїнів за фауною, що їх оточувала: *جنب العقرب لا تقرب، جنب الحية افرش ونم* – «До скорпіона не наближайся, а поруч зі змією стели постіль та спи». Вона вказує на те, що змія

не повертається на те ж саме місце, якщо її відлякати, чого не можна сказати про скорпіона (Jewett, 1893, с. 63).

Образ вовка в арабських фразеологізмах досить часто використовується у контексті, подібному або навіть ідентичному до контексту українських прислів'їв. Наприклад, фраза *أجوع من ذئب* – «гоłodніший за вовка» синонімічна українській – «гоłodний як вовк». А вислів *الذئب ذئب ولو في ثوب حمل* – «Вовк залишиться вовком навіть в одязі ягняти» перекликається з висловом «вовк в овечій шкурі», причому обидва образи в них збігаються. Крім того, фразеологізм *اذكر الذئب وهيئ القضيبي* – «Згадай вовка та готуй палицю» еквівалентний нашому «про вовка промовка» (і обидва є римованими). Подібний за значення до українського і діалектний вираз *فرخ الديب ما بيجوّي* – «Вовченя не можна приручити» (укр. «Вовка як не годуй, а він усе в ліс дивиться»).

Незважаючи на велику кількість подібностей у вживанні образу вовка у фразеологізмах арабської та української мов, наявні й певні суттєві розбіжності, як-от у вислові *أخدع من ذئب* – «хитріший за вовка». Водночас у мовній картині світу носіїв української мови з хитрістю частіше асоціюється лисиця.

Хоча в згаданих прикладах фразеологізмів із образом вовка прослідковувалося радше негативне чи нейтральне ставлення до уособлюваних ним рис, в арабській мові наявні й випадки його використання в позитивному контексті, наприклад, *جحر ذئب يسع مئة حبيب* – «Вовча нора вміщає сто друзів» (укр. «Тісно, зате тепло» або «Хоч не пишно, та затишно»). Зміст наведеної фразеологічної сполуки наштовхує на думку про згуртованість вовчої зграї завдяки використанню лексичної одиниці *حبيب* – «той, кого люблять; друг». Крім того, така риса, як обережність, у носіїв арабської мови також асоціюється з образом вовка: *أحذر من ذئب* – «обережніший за вовка».

Що ж до зооніма «лисиця», то він в арабській фразеології традиційно співставляється зі спритністю: *أروغ من ثعلب* – «верткіший за лиса»; але також має певні негативні конотації: *عجز عنها الفرسان وتلقاها أبو الحصين* – «Лис взявся за

справу, з якою не справилися коні». Дане прислів'я вживається у разі, якщо хтось береться за справу, з якою не впоралися більш досвідчені й достойні люди. Крім того, у цій фразеологічній одиниці використана лексема «أبو الحصين» замість більш звичного варіанта «ثعلب», оскільки йдеться саме про мініатюрну пустельну лисицю фенек, що мешкає переважно на території Сахари.

Серед найуживаніших в арабських прислів'ях зоонімів можна згадати слово *جمال* – «верблюд». Воно використовується як для зображення позитивних характеристик, таких, як сила, витривалість, багатство (чим більше в жителя пустелі верблюдів, тим заможнішим він вважається), так і для уособлення деяких негативних рис. До прикладу, безпідставна самовпевненість і надмірна критика ближнього зображена в наступному фразеологізмі: *الجمال لا يرى سنامه، لكنه يضحك إذا رأى سنام أخيه* – «Верблюд не бачить свого горба, але він сміється, побачивши горб свого брата» (укр. «У чужому оці і скалку видно, а у своєму і колоди не побачиш»).

Оскільки араби-кочівники проводили левову частку життя в пустелі, часто перебуваючи в компанії своїх в'ючних тварин, вони мали змогу наочно спостерігати прояви деяких рис їхнього характеру, які, на наш погляд, можуть здатися неочевидними з огляду на нашу територіальну віддаленість і відсутність такого багатого досвіду аналізування поведінки тих чи інших видів тварин. Саме тому в багатьох арабських прислів'ях можна зустріти цінну інформацію зі сфери зоопсихології: *أحقد من جمال* – «злопам'ятніший за верблюда».

Через значні розміри верблюда, за допомогою образу цієї тварини часто передається значення незграбності: *قالوا للجمال: ما صنعتك؟ قال: كباب حرير* – «Верблюда спитали: «Яке в тебе ремесло?». Він відповів: «Мотальщик шовку». У даному прислів'ї спостерігаємо вказівку на непридатність людини для виконання певної роботи з огляду на відсутність у неї відповідних професійних знань, якостей та хисту.

До того ж, розмір верблюда відіграє важливу роль і в наступних прислів'ях: حتى يلج الجمل سم الخياط – «аж поки верблюд не пройде крізь вушко голки» (укр. «нізащо в світі»; «ні за які хвиги-миги»), القشة التي قصمت ظهر البعير – «соломинка, що зламала спину верблюда» (укр. «остання крапля»). У склад другого з вищезгаданих фразеологізмів входить лексема بعير – «верблюд або верблюдиця, що досягли чотирирічного віку». Крім того, основне значення цієї лексичної одиниці полягає в позначенні тварини, що підходить для верхової їзди, у більшості випадків вона вживається в якості синоніма до слова «جمل». Як бачимо, вона використана в наведеному прислів'ї неспроста, адже вона підкреслює, що «соломинка» зламала спину саме того верблюда, який придатний для верхової їзди, а отже, має міцну спину. Таким чином, за допомогою частково синонімічної лексеми з додатковим відтінком значення в даному арабському фразеологізмі досягається ефект гіперболізації.

Як ми згадували вище, породи верблюдів та їхня кількість у володінні бедуїна доволі часто визначають його фінансовий статус: ما له ثاغية وما راغية – «У нього немає ані верблюда, ані вівці» (укр. «ні кола, ні двора»). Ця фраза використовується для опису людини, що перебуває за межею бідності, адже для кочівника його тварини є чи не основним джерелом забезпечення життя (від них він отримує їжу, матеріали для виговлення одягу й побутового начиння, з їхньою допомогою долає величезні відстані, перевозить майно й товари, веде торгівлю тощо).

В арабській мові слова جمل – «верблюд» і ناقة – «верблюдиця» мають різні корені. Обидва зооніми активно використовуються в складі фразеологізмів: لا ناقة لي فيها ولا جمل – «В цьому немає ані мого верблюда, ані моєї верблюдиці». Вищенаведений вираз вживається для заперечення своєї провини або причетності до чогось, причому його контекст ще раз підкреслює важливість цієї в'ючної тварини в житті арабів, адже вона змальовується в якості основного майна людини.

Цікавим із точки зору морфології є фразеологізм استنوق الجمل – «Верблюд перетворився на верблюдицю», який використовується для опису людини, що

втратила свою міць і авторитет, славу та багатство. Дієслово استتوق – «перетворюватися на верблюдицю, ставати подібним до верблюдиці» належить до X породи. У якості відіменникового дієслова, дієслова цієї породи мають значення «ставати схожим на предмет, який позначається відповідним іменником», наприклад, استحجر – «кам'янити; ставати, наче камінь» від слова حجر – «камінь» або استتيس – «ставати схожим на козла» від слова تيس – «козел» (Гранде, 2001, с. 135).

Не менш частовживаним в арабській фразеології є образ коня. Варто зазначити, що даний зоонім має чимало синонімів із різними смисловими відтінками. Наприклад, зооніму «جواد» у словнику «معجم المعاني الجامع» дається визначення النجيب من الخيل – «породистий кінь; кінь благородного походження». Цікавим є те, що це слово має спільний корінь з такими лексичними одиницями: جاد – «перевершувати; мати високу якість», جودة – «висока якість; перевага», جود – «підвищувати якість, покращувати». Зоонім خيل – «коні», своєю чергою, є збірним іменником і не вживається у формі однини. Що ж до слова فرس – «кінь», то воно є формою однини від слова «خيل», позначаючи коня зазвичай в широкому сенсі цього слова, без додаткових характеристик. Слово «حصان» позначає жеребця, а «حجر» – кобилу, причому іноді в якості назви кобили використовують і загальну лексему «فرس».

Здебільшого у складі фразеологізмів можна зустріти саме загальні лексеми فرس та خيل, причому зазвичай у ментальності арабів їх властиві позитивні конотації, наприклад: أشد من فرس – «сильніший за коня», أطوع من فرس – «слухняніший за коня», أبصر من فرس – «бачить краще, ніж кінь». Вислів هما كفرسي رهان – «вони неначе пара коней у скачках», частково еквівалентний українському «як дві краплі води», використовується, коли йдеться про двох однаково гідних супротивників.

З точки зору морфології, цікавим є вираз الخيل أعلم بفرساله – «Коні знають своїх вершників». Значення слова «знають» у ньому передається не через дієслово علم – «знати», а через граматичну структуру اسم التفضيل – «елатив; ступінь порівняння», тому дослівний переклад даного фразеологізму буде

звучати так: «Коням краще знати своїх вершників» або ж «Коні більш обізнані щодо своїх вершників». Вживається він у випадках, коли треба підкреслити майстерність та хист певної людини до тієї чи іншої справи, адже так само, як коні краще слухаються досвідченого вершника, будь-яка справа краще дається талановитій та обізнаній людині (укр. «Діло в руках горить»).

Інколи зоонім «خيل» метафорично характеризує негативні якості людини, як-от у вислові *أكل ونط مثل خيل الزط* – «Він їв та стрибав, немов циганський кінь». В українській мові наявний досить близький за значенням еквівалент цього прислів'я: «Як циганська кобила: день біжить, а три дні лежить». Проаналізувавши вищенаведені фразеологічні одиниці, бачимо, що образ циганських коней в арабській та українській мовах має однакові конотації. Він асоціюється з ледачістю, неохочим ставленням до роботи та надмірною схильністю до розваг, що пов'язане з особливостями зоопсихології коней циганських порід, які здавна були помічені нашими пращурами.

Такі чесноти, як сміливість та гідність, як правило, уособлюються в образі лева, який в етнічній свідомості арабів повністю виправдовує свій статус короля звірів. До прикладу, один із варіантів цього зооніма, слово «ليث», має такі додаткові значення: сила, міць; хоробрий, відважний. Тобто воно може вживатися і в значенні зооніма, що позначає лева, і в значенні іменника на позначення абстрактного поняття, і в значенні прикметника. Одним із прикладів використання даної лексеми слугує вислів *أشجع من ليث* – «сміливіший за лева».

Лексичній одиниці *سَبُع* у словнику «معجم المعاني الجامع» надана наступна дефініція: *كل ما له ناب كالأسد والنمر والذئب، أو ما له مخلب كالصقر والحدأة، ويعدو على الناس والدواب ويفترسها، المفترس من الحيوان* – «будь-яка тварина, що має ікла, наприклад: лев, тигр або вовк; або ж має кігтисту лапу, наприклад: сокіл або шуліка; і вороже налаштована до людей та свійських тварин та полює на них; хижа тварина». Однак найчастіше це слово вживається саме в якості зооніма «лев», наприклад: *سبع ولا ضبع* – «(Будь) левом, а не гієною». У цьому фразеологізмі протиставляються якості лева, короля звірів (уособлення авторитету, гідності,

хоробрості та чесності) та гієни, падальника (уособення низького рівня моралі й схильності до наживи за рахунок інших).

Стосовно найбільш частотного зооніма «лев», слова «أسد», то воно позначає назву цієї тварини в широкому сенсі і є найпоширенішим у фразеології, наприклад: هذا الشبل من ذاك الأسد – «Це левеня від того лева» (укр. «Яблуко від яблуні недалеко падає»), причому, на відміну від українського відповідника, арабський варіант зазвичай має виключно позитивні конотації з огляду на сприйняття образу лева в колективній свідомості носіїв мови. Ще одним фразеологічним висловом із використанням даного зооніма є إذا ارتدى الحمار قناع الأسد ليرتفع إلى مجلس الأسود ويحضر مجلسهم، بقي حماراً، يكشف عنه صوت نهيقه عندما يحاول الزئير – «Якщо віслюк надягне маску лева, щоб потрапити на збори левів, він залишиться віслюком, адже його видасть його крик, коли він намагатиметься ричати, як лев». Прикметним є те, що в українському еквіваленті даного прислів'я також використаний зоонім «віслюк»: «Сорок разів віслюк побував у Єрусалимі, та так і залишився віслюком». Отже, і в арабській, і в українській мовах простежується тенденція до приписування образу віслюка такої якості, як недолугість.

Перцепція зооніма «собака» в ментальності арабів є доволі неоднозначною. З одного боку, в деяких фразеологізмах він наділяється характеристиками, що повністю відповідають сприйняттю собаки як друга людини, а з іншого боку, в багатьох прислів'ях прослідковується дещо зневажливе ставлення до цього образу з метою метафоричного опису підступної людини. Наприклад, у фразеологізмі عود الكلب ولا تعود بني آدم – «Привчай собаку (до своєї доброти), але не привчай синів Адама» на тлі контрасту між вдячністю собаки до господаря і невдячністю людей до інших зацентровано увагу на вадах людського характеру. Натомість образ собаки зображений з позитивного боку. До того ж, арабо-мусульманського колориту наведеному вислову надає ідафа بنو آدم – «сини Адама», яка використовується в якості синоніма до слова «люди» і досить часто зустрічається в Корані й ісламських текстах загалом.

Що ж до фразеологізмів із негативними конотаціями образу цієї тварини, то, певно, одним із найпопулярніших є прислів'я *الكلاب تتبح والقافلة تسير* – «Собаки лають, а караван іде». У ньому зоонім зображує злобливість людей, які безпідставно критикують починання інших через свою заздрість (проведено паралель зі злісним гавканням пса).

На противагу першому розглянутому нами фразеологізму з зоонімом «كلب», наступний безпосередньо використовує образ собаки задля змалювання людської невдячності: *زي الكلب اللي بعض اليد اللي امتدت له* – «неначе собака, яка кусає руку, яку до неї простягнули» (укр. «кусати руку, яка тебе годує»). Як бачимо, в українському відповіднику відсутній зоонім, хоча використані образи майже ідентичні з наявними в арабському варіанті.

Ідентичними за значенням і використаним образом є арабська і українська фразеологічні одиниці *الكلب الذي ينبح لا يعض* – «Собака, яка лає, не вкусить» і «Не той пес кусає, що гавкає, а той, що мовчить». Тут знову зацентовано увагу на схильності багатьох собак до подекуди безпричинного з людської точки зору гавкоту, який метафорично перекликається з пустими погрозами людини під час сварки або конфлікту.

Ще одна фразеологічна сполука, у якій образ собаки символізує людську підлість, лицемірство та нещирість – це вислів *أسد مفترس أمامك خير من كلب خائن وراءك* – «Краще хижий лев попереду, ніж підлий пес позаду». Це прислів'я має таке значення: краще чесний і відкритий ворог, ніж підлий і підступний друг. Крім того, на прикладі даного виразу ми ще раз упевнюємося в позитивній оцінці образу лева в уявленні носіїв арабської мови.

Висновки до Розділу 2

Нами було проведено аналіз більше ніж 40 арабських фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом. У рамках цього аналізу ми розглянули фразеологізми з такими зоонімами в складі: корова, змія, ящірка, скорпіон, вовк, вовчєня, вівця, ягня, лисиця, кінь, кобила, верблюд, верблюдиця, лев, левєня, гієна, віслук, собака.

На основі дослідження згаданих фразеологічних сполук нами було схарактеризовано провідну роль конотації зоонімів в наданні арабським фразеологізмам національно-культурного забарвлення.

Крім того, ми провели порівняльний аналіз деяких арабських фразеологізмів із зоонімами в складі та їхніх еквівалентів в українській мові. Шляхом зіставлення між собою конотацій, наявних у цих сполуках, ми виокремили розбіжності й подібності у використанні тих чи інших зоонімів в арабській та українській фразеології.

Ми також зацентували увагу на морфологічних особливостях деяких компонентів арабських фразеологізмів і на специфіці синонімічних рядів певних зоонімів (до прикладу, зоонімів *جمل*, *فرس*, *أسد*), зазначивши різницю в їхніх значенневих відтінках.

До того ж, ми дали визначення й пояснення окремим національно-культурним маркерам, що не належать до числа зоонімів, але також містяться в складі розглянутих нами фразеологізмів.

ВИСНОВКИ

У процесі проведення нашого дослідження ми розглянули теоретичну базу фразеології як окремого розділу мовознавчої науки, загальну класифікацію фразеологізмів, вектор розвитку фразеології в рамках арабського мовознавства, а також особливості фразеологізмів із компонентом-зоонімом в арабській мові шляхом вивчення теоретичних матеріалів та практичного аналізу арабських текстів.

Отже, ми дійшли таких висновків:

1. Задля успішного проведення фразеологічних досліджень необхідно приділяти увагу екстралінгвістичним факторам формування фразеологічних одиниць (тобто таким, що зумовлені соціальними явищами).
2. Процес вивчення фразеології має спиратися як на діахронічні, так і на синхронічні аспекти її розвитку, не обмежуючись виключно проведенням етимологічного аналізу сполук.
3. Мовні фактори формування та функціонування фразеологізмів (наприклад, закономірності лексико-синтаксичної сполучуваності компонентів фразеологічних одиниць та їхньої морфологічної будови, їх підпорядкованість певним шаблонам) мають розглядатися нарівні з екстралінгвістичними факторами.
4. Значення внутрішніх ознак належності сполуки до числа фразеологічних єдностей (часткова або повна відсутність кореляції сполуки з сучасними нормами синтаксису, неможливість виокремити елементи її граматичної структури, втрата компонентами сполуки свого початкового значення тощо) превалює над значенням зовнішніх (формальних) її ознак.
5. Фразеологія не стала окремою повноцінною складовою арабського мовознавства, проте її матеріали активно використовувалися арабськими лінгвістами задля ілюстрування різноманітних лінгвістичних явищ на їхньому прикладі.

6. Фразеологічна термінологія арабської мови є недостатньо розробленою в порівнянні з даною термінологією в західному мовознавстві, хоча ще ранні арабські мовознавці здійснювали спроби надання дефініцій деяким її центральним поняттям.
7. Найближчі за значенням до терміну «фразеологізм» арабські лексичні одиниці – це слова «مثل» та «عبارة», причому друге слово наразі часто співвідносять із терміном «ідіома».
8. Значна кількість арабських фразеологізмів сформувалася під впливом ісламської культури, саме тому в їхньому складі часто можна зустріти конфесійно марковану лексику.
9. Специфічні конотації зоонімів, що є компонентами фразеологічних одиниць, мають велику вагу для надання національно-культурного забарвлення арабським фразеологізмам.
10. Наявність фонових знань арабо-мусульманської культури є необхідною для правильного розуміння та влучного використання арабських фразеологізмів.
11. Найбільш широкий синонімічний ряд в арабській мові мають наступні зооніми: «جمل», «فرس», «أسد». До того ж, їхні синоніми з різними смисловими відтінками вживаються у фразеологізмах з метою підкреслення тієї чи іншої специфічної якості образу позначуваної тварини, і, як наслідок, посилюють метафоричність фразеологічної одиниці.
12. Фразеологізми з компонентом-зоонімом в арабській та українській мовах мають досить багато спільних конотацій, проте арабські фразеологізми подекуди містять специфічні для регіонів проживання арабів образи, тому перекласти їх українською мовою видається можливим лише описовим способом або ж із використанням фразеологічного аналога (замість повного еквівалента).

АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

إن علم العبارات فرغ من فروع فقه اللغة ويتم استخدام هذا المصطلح في علم اللغة الغربي على نطاق واسع. ومن ناحية أخرى، فيما يخص بعلم اللغة العربي، فلم تتطور مصطلحات علم العبارات فيه بصورة كافية. الأمر نفسه ينطبق على علم العبارات بحد ذاته إذا كنا نتحدث عن مكانته في فقه اللغة العربية. وبالتالي، اخترنا موضوع «الأمثال ذات أسماء الحيوانات في اللغة العربية» لبحثنا العلمي من أجل دراسة المجموعة المواضيعية المعينة للأمثال العربية في إطاره.

إن أهداف بحثنا العلمي تتمثل فيما يلي:

- النظر في مواقف اللغويين الغربيين فيما يخص بعلم العبارات بمعناه الواسع؛
 - تحليل التصنيف العام للأمثال والعبارات؛
 - تحديد مستوى تطور مصطلحات علم العبارات في اللغة العربية، وعلى وجه الخصوص، مستوى تطور مفهومي المثل والعبارة؛
 - وصف العوامل الثقافية والدينية التي أثرت في صياغة الأمثال والعبارات العربية؛
 - دراسة وتحديد أهم ميزات الأمثال والعبارات العربية التي تحتوي على أسماء حيوانات متنوعة؛
 - ذكر خصائص المعاني الضمنية التي تضمها أسماء الحيوانات في اللغة العربية ومقارنتها بمعانيها الضمنية الموجودة في علم العبارات للغة الأوكرانية.
- أما نتائج بحثنا، فتضم تحديد السمات الأساسية للأمثال العربية التي تحتوي على أسماء الحيوانات، كما أنها تضم وصف الدلالات الضمنية لأسماء الحيوانات المستخدمة في الأمثال، وذلك وفقاً لأحد أهدافنا الرئيسية من البحث. علاوةً على ذلك، قمنا بتشكيل قائمة العوامل التي تلعب دوراً هاماً في دراسة علم العبارات الناجحة، ومن أهم تلك العوامل استطلاعها في ظل القياس الحالي والتاريخي في آن واحد.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Балли, Ш. (2001). *Французская стилистика* (2-е изд.). Москва: Эдиториал УРСС.
- Баранов Х. К. (2002). *Большой арабско-русский словарь: в 2-х тт.* Москва: Издательство «Русский язык».
- Виноградов, В. В. (1977). *Лексикология и лексикография*. Костомаров В. (Ред.), В. В. Виноградов. *Избранные труды* (Т. 3, с. 140-161). Москва: Наука.
- Гаджиалиева, М. Г. (2016). Зоонимы в этнокультуре арабов. *Известия Дагестанского национального педагогического университета. Общественные и гуманитарные науки*, 4, 61-65.
- Гранде, Б. М. (2001). *Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении* (2-е изд.). Москва: Издательская фирма «Восточная литература РАН».
- Задко, Т. П. (2018). Переклад арабських фразеологізмів з національно-культурним компонентом. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*, 3, 96-100.
- Копыленко, М. М., Попова, З. Д. (1978). *Очерки по общей фразеологии*. Воронеж: Издательство Воронежского университета.
- Мокиенко, В. М. (1973). Историческая фразеология: этнография или лингвистика? *Вопросы языкознания*, 2.
- Терещенко, Т. В. (2018). Культурологічна інформація як основний фактор декодування фразеологізмів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*, 2(70), 217-219.
- Фавзи, А. М., Шкляр, В. Т. (1989). *Учебный русско-арабский фразеологический словарь*. Издательство «Русский язык».
- Ярцева В. Н. (Ред.). (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Сов. энциклопедия.

Шахматов, А. А. (1941). *Синтаксис русского языка* (2-е изд.). Москва: Учпедгиз.

Fahmi, M. (2016). A Cross-Cultural Study of Some Selected Arabic Proverbs and their English Translation Equivalents: A Contrastive Approach. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 2, 51-57.

Ghariani Baccouche, M. (2007). Arabic phraseology. *Phraseology: an international handbook of contemporary research*, 752-759.

Jewett, J. (1893). Arabic Proverbs and Proverbial Phrases. *Journal of the American Oriental Society*, 15, 28-120.

الدكتور مروان العطية، (٢٠١٠). معجم المعاني الجامع. تم الحصول عليه من

<https://www.almaany.com>

علي بن محمد بن علي الشريف الحسيني الجرجاني، (٢٠١٠). معجم التعريفات. القاهرة: دار الفضيلة

للنشر والتوزيع والتصدير.

ДОДАТКИ

№	Оригінал	Дослівний переклад	Адекватний переклад
1	أبصر من فرس	Бачить краще, ніж кінь.	гострий на око
2	إن لكل جواد كبوة.	І породистий кінь спотикається.	Кожній людині властиво помилятися.
3	الخيال أعلم بفرسانه.	Коні знають своїх вершників.	Діло в руках горить.
4	هما كفرسي رهان.	Вони неначе пара коней у скачках.	як дві краплі води (про однаково гідних супротивників)
5	أشهر من الفرس الأبلق	відоміший за чорно- білого коня	про відому людину
6	عجز عنها الفرسان وتلقاها أبو الحصين.	Лис взявся за справу, з якою не справилися коні.	про невдачу, який береться за справу, з якою не впоралися більш досвідчені й достойні люди
7	أتبع الحصان لجامه.	Кінь пішов за своєю вуздою.	про людину, яка не довела справу до кінця
8	أشدّ من فرس	сильніший за коня	про терплячу і сильну людину
9	أطوع من فرس	слухняніший за коня	про віддану людину

10	أكل ونط مثل خيل الزط.	Він їв та стрибав, немов циганський кінь.	Як циганська кобила: день біжить, а три дні лежить. До роботи плачучи, а до танців скачучи.
11	أشجع من أسد أشجع من ليث	сміливіший за лева	про сміливу людину
12	أحرز من غراب	обережніший за ворону	про завбачливу людину
13	أبطأ من غراب نوح	повільніший за ворону Ноя	повільний як черепаха
14	أبكر من غراب	більш ранній за ворону	про людину, яка зробила щось першою
15	تا تحج القيقان وترجع بلا سيقان. (діал.)	Коли ворони здійснять паломництво та повернуться без ніг.	Коли рак на горі свисне.
16	اللي بخاف من القرد بيطلع له. (діал.)	Хто боїться мавпу, той її зустрине.	Вовків боятись – в ліс не ходити.
17	القرد في عين أمه غزال.	Мавпа в очах своєї матері – газель.	Усякій матері свої діти милі.
18	يا واخذ (واخذة) القرد على ماله يروح المال ويبقى القرد على حاله. (діал.)	О той (та), що бере мавпу через її гроші, гроші закінчаться, а мавпа залишиться такою, якою й була.	про людину, яка одружується з кимось через матеріальну вигоду

19	تحت العمّة قرد.	Під чалмою мавпа.	Зверху гарно та тихо, а всередині ворушиться лихо.
20	كلب الشيخ شيخ.	Собака шейха – також шейх.	До підлеглих поважних людей також ставляться з повагою.
21	أول يوم قنديل ثاني يوم مندیل ثالث يوم خنزير ابن خنزير.	На перший день – палаючий смолоскип, на другий – алергія, на третій – свиня свинею.	Гість на перший день – золото, на другий день – олово, а на третій день – мідь, хоч додому їдь.
22	لسانك حصانك – صن لسانك صانك، خن لسانك خانك.	Твій язик – неначе твій кінь: вбережеш свого язика – і він тебе вбереже, зрадиш свого язика – і він тебе зрадить.	Перше погадай, потім повідай.
23	الكلمة الحلوّة ينطلع الحية من وكرها. (діал.)	Ласкавим словом можна і змію з гнізда виманити.	Від теплого слова й лід розмерзається.
24	أظلم من حية	більш нечестивий, ніж змія	про підступну й хитру людину
25	أعمر من حية	старший за змію	про довгожителів
26	أحيا من ضبّ	більш живучий за ящірку	про довгожителів
27	جسم بغل وعقل عصفور. جسم بغل وعقل سخل.	Тіло мула, а розум горобця.	Верба хоч і товста, але зсередини пуста.

		Тіло мула, а розум ягняти.	
28	البغل الهرم لا يفزعه صوت الججل.	Старого мула не лякає звук дзвоника.	Старого горобця на полові не обдуриш.
29	عنيد كالبعغل	упертий як мул	упертий як баран
30	عصفور في اليد ولا عشرة على الشجرة.	Краще один горобець у руці, ніж десять на дереві.	Краще синиця в руках, ніж журавель у небі.
31	ضرب عصفورين بحجر واحد	вдарити двох горобців одним каменем	вбити двох зайців одним пострілом
32	أنا أمير وأنت أمير ومن يسوق الحمير؟	Я правитель, ти правитель, а хто ж тоді поведе віслуків?	Так кажуть, коли йдеться про потребу в простих робітниках.
33	عاقل شيطان مثل حمار المطران.	Ззовні диявол як віслук митрополита.	У тихому болоті чорти водяться.
34	ذهب الحمار يطلب قرنين فعاد مصلوم الأذنين.	Віслук пішов за рогами, а повернувся без вух.	про людину, яка шукає наживи, а натомість потрапляє в халепу
35	الحمار حمار ولو بين الخيول مربى.	Віслук залишиться віслюком, навіть якщо його виростили серед коней.	Характер людини не змінюється через її оточення.
36	إذا ارتدى الحمار قناع الأسد ليرتفع إلى مجلس الأسود ويحضر مجلسهم، بقي حماراً، يكشف عنه	Якщо віслук надягне маску лева, щоб потрапити на збори левів, він залишиться	Сорок разів віслук побував у Єрусалимі, та так і залишився віслюком.

	صوت نهيقه عندما يحاول الزئير.	віслюком, адже його видасть його крик, коли він намагатиметься ричати, як лев.	
37	أسد مفترس أمامك خير من كلب خائن وراءك.	Краще хижий лев попереду, ніж підлий пес позаду.	Краще чесний і відкритий ворог, ніж підлий і підступний друг.
38	سَبِّحْ وَلَا ضَبِّحْ.	(Будь) левом, а не гієною.	Людина має сама досягати успіхів, а не наживатися на успіхах інших.
39	هذا الشبل من ذاك الأسد.	Це левеня від того лева.	Яблуко від яблуні недалеко падає.
40	بيت السبع ما يبخل من العظام. (діал.)	В лігві лева завжди знайдуться кістки.	У заможного вдома ніколи не пусто.
41	الذي لا يعرف الصقر يشويه.	Той, хто не знає сокола, засмажить його.	Той хто не усвідомлює цінності чого-небудь, нехтує цим.
42	إحْتَنَكَتِ العقرب بالأفعى.	Скорпіон посварився зі змією.	про жорстке протиріччя, сварку
43	جنب العقرب لا تقرب، جنب الحيّة افرش ونم.	До скорпіона не наближайся, а поруч зі змією стели постіль та спи.	Приказка пов'язана з тим, що змія не повертається на те ж саме місце, якщо її відлякати, чого не

			можна сказати про скорпіона.
44	عَضَّ عَلَى شِبْدَعِهِ	прикусити скорпіона	притримати язика за зубами
45	أَجْهَلُ مِنْ عَقْرَبٍ	ще більший невіглас, ніж скорпіон	дурний, як чіп
46	أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةَ	ще більший невіглас, ніж метелик	дурний, як чіп
47	أَعْدَى مِنْ عَقْرَبٍ	більш ворожий, ніж скорпіон	про ворожу людину
48	اسْتَنَوَقَ الْجَمَلَ.	Верблюд перетворився на верблюдицю.	про людину, яка втратила міць і авторитет
49	مَا لَهُ ثَاغِيَةٌ وَمَا رَاغِيَةٌ.	У нього немає ані верблюда, ані вівці.	Ні кола, ні двора.
50	لَا نَاقَةٌ لِي فِيهَا وَلَا جَمَلٌ.	В цьому немає ані мого верблюда, ані верблюдиці.	про відсутність чиеїсь провини в чомусь
51	القشة التي قصمت ظهر البعير	соломинка, що зламала спину верблюда	остання крапля
52	الجمال لا يرى سنامه، لكنه يضحك إذا رأى سنام أخيه.	Верблюд не бачить свого горба, але він сміється, побачивши горб свого брата.	У чужому оці і скалку видно, а у своєму і колоди не побачиш.
53	أَحْقَدُ مِنْ جَمَلٍ	злопам'ятніший за верблюда	про злопам'ятну людину

54	قالوا للجمل: ما صنعتك؟ قال: كباب حرير.	Верблюда спитали: «Яке в тебе ремесло?». Він відповів: «Мотальщик шовку».	Чи не діло учинив: на свиню хомут надів!
55	حتى يلج الجمل سم الخياط	аж поки верблюд не пройде крізь вушко голки	нізащо в світі; ні за які хвиги-миги
56	الكلاب تنبح والقافلة تسير.	Собаки лають, а караван іде.	Собаки лають, а караван іде.
57	زي الكلب اللي بعض اليد (діал.) اللي امتدت له	неначе собака, яка кусає руку, яку до неї простягнули	кусати руку, яка тебе годує
58	ديل الكلب عمره ما يتعدل. (діал.)	Хвіст собаки не вирівнюється.	про людину, яка часто обіцяє змінитися на краще, але продовжує поводитися як завжди або навіть гірше
59	الكلب الذي ينبح لا يعض.	Собака, яка лає, не вкусить.	Бійся собаки не тої, що бреше, а тої, що вкусить. Не той пес кусає, що гавкає, а той, що мовчить.
60	الكلب لا يعض أذن أخيه.	Собака не вкусить за вухо свого брата.	Ворон ворону ока не виклює.

61	عَوْد الكلب ولا تعوّد بني آدم.	Привчай собаку (до своєї доброти), але не привчай синів Адама.	про людську невдячність
62	أحرص من كلب	пильніший за собаку	про людину, яка завжди насторожі
63	القط يحب خناقه.	Кіт любить свій нашийник.	про людину, яка прив'язана до когось, хто погано ставиться до неї
64	للقط سبع أرواح.	У котів 7 життів.	У кішки 9 життів.
65	زي القط بتأكل وتتكبر (діал.)	ніби кішка: їсть і заперечує	Ти йому даєш вівса, а він дивиться на тебе, як на пса.
66	الذي يريد أن يلعب مع القط يجب أن يتحمل خراميشه.	Хто хоче гратися з котом, має терпіти подряпини.	Любиш кататися – люби і санчата возити.
67	القطّة التي تتربص بالبلبل ليس من أجل صوته وإنما من أجل لحمه	кішка, яка підстерігає солов'я не через його голос, а через його м'ясо	На язиці медок, а на думці льодок.
68	بكي دموع التماسيح	плакати крокодилячими сльозами	плакати крокодилячими сльозами
69	أعمى كالخفاش	сліпий як кажан	сліпий як кріт
70	ذاكرته ذاكرة سمك	у нього пам'ять, як у риби	дівоча пам'ять

71	قلنا تيس قال احلبوه.	Ми сказали: «Це козел», а він сказав: «Подоїть його».	про необізнану людину, яка каже безглузді речі
72	هربنا من الدب وقعنا بالجُبِّ.	Ми втекли від ведмедя і впали в колодязь.	про людину, яка врятувалась від одного лиха й потрапила в ще більшу халепу
73	إن لم تكن ذئباً أكلتك الذئاب.	Якщо ти не будеш вовком, вовки тебе з'їдять.	Якщо людина не буде використовувати методи своїх ворогів, вона програє.
74	الذئب ذئب ولو في ثوب حمل.	Вовк залишиться вовком навіть в одязі ягняти.	вовк в овечій шкурі
75	اذكر الذئب وهيئ القضيبي.	Згадай вовка та готуй палицю.	Про вовка промовка.
76	فَرُخَ الدَّيْبِ مَا بِيَجْوِي. (діал.)	Вовченя не можна приручити.	Вовка як не годуй, а він усе в ліс дивиться.
77	جر ذئب يسع مئة حبيب.	Вовча нора вміщає сто друзів.	Тісно, зате тепло. Хоч не пишно, та затишно.
78	أحذر من ذئب	обережніший за вовка	про дуже обережну людину
79	أخدع من ذئب	хитріший за вовка	Хитрий, як лис
80	أجوع من ذئب	більш голодний, ніж вовк	голодний, як вовк

81	أبصر من نَسْر	Бачить краще, ніж орел.	гострий на око
82	أعمر من نسر	старший за орла	про довгожителів
83	أجبن من نَعامة	боягузливіший за страуса	боягузливий як заєць
84	أصدق من قَطاً	чесніший, ніж рябок	про чесну людину
85	أهدأ من قَطاً	спокійніший, ніж рябок	про спокійну людину
86	أنفَر من ظبي	більш лякливий, ніж антилопа	лякливий як заєць
87	أحرص من نملة	бережливіший за мурашку	про людину, яка завчасно готується до завтрашнього дня
88	أحزم من جرباء	розсудливіший за хамелеона	про розсудливу людину
89	أخيل من ديك	більш гордовитий, ніж півень	гордий, наче павич
90	أروغ من ثعلب	верткіший за лиса	спритний, як лис
91	أفسد من الجراد	шкідливіший за сарану	про надокучливу людину, що завдає шкоди іншим
92	لو كام في البومة خير ما تركها الصياد.	Якби в сові було щось хороше, мисливець не залишив би її.	Слід покинути справу, яка не приносить користі.

93	زي الطاووس يتعجب بريشه (діал.)	неначе павич, що захоплюється своїм пір'ям	про людину, яка надмірно пишається своїм одягом
94	الطيور على أشكالها تقع.	Птахи приземляються згідно з їхніми видами.	Схожі між собою люди притягуються одне до одного.
95	الدجاجة التي تكاكي كثيراً لا تبيض.	Курка, що багато кудахає, не несеться.	Хто багато говорить, той мало творить.
96	بيسأل عا البيضة مين باضها والجاة مين جابها (діал.)	Він питає, хто зніс це яйце і хто приніс цю курку.	про надто цікаву людину
97	ناس يياكلوا جاج ناس بيقعوا بالسّيّاج.	Одні люди їдять курей, інші падають біля тину.	Люди жать, а ми лежать. Білі руки чужі труди люблять.
98	مثل الطائر المقصوص جناحيه	наче птах із підрізаними крилами	птах із підрізаними крилами
99	عصفور كفل زرزور وكلاهما طائران.	Горобець взяв шпака на поруки, але вони обидва – пташки.	про людину, яка заступається за іншу, але при цьому перебуває у схожій ситуації і не має достатньої репутації, щоб захищати інших
100	عَنْزَةٌ وَلَوْ طَارَتْ.	Це коза, хоч би вона й літала.	про вперту людину, яка стоїть на своєму, незважаючи на

			абсурдність її точки зору
101	ما طار طائر وارتفع إلا على رأسه وقع.	Як би високо птах не літав, все одно впаде на голову.	Ніщо не вічне.
102	فرخ البط عوام.	Пташеня качки гарно плаває.	Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти.
103	مصغ كأن على رأسه طائر	Слухає, ніби в нього на голові пташка.	слухати, затамувавши подих
104	ساكن الطائر	спокійний, наче пташка	тихіший від води, нижчий від трави
105	ردد كالبيغاء	повторювати як папуга	повторювати як папуга
106	البلابل تصدح عندما تكون خارج السرب والقفص.	Солов'ї співають, коли вони не в зграї і не в клітці.	наодинці людина більш підвладна емоціям
107	مثل بقرة جحا	як корова Джухи	дійна корова
108	متى وقعت البقرة بيكتروا السلاخين. (діал.)	Коли корова вмирає, кількість шкуродерів зростає.	Як ти смутишся, то вороги тішаться.
109	قالوا للبقرة: لما تموتوا بيكفونكم بحرير. قالوا: بدنا جلودنا تسلم علينا. (діал.)	Коровам сказали: «Коли ви помрете, вас загорнуть у шовкові кафани». Вони відповіли: «Ми хочемо, щоб наші шкури	Гарно пише, та брехнею дише. Дивиться лисицею, а думає вовком.

		залишилися на нас цілими».	На язиці медок, а на думці льодок. Слова ласкаві, та думки лукаві. Словом як листом стеле, а ділом як голками коле. Щебече як соловейко, а кусає як гадюка. Янгольський голосок, та чортова думка.
110	اشترى سمكاً في ماء	купувати рибу у воді	купувати kota в мішку
111	إلى حيث لا يعرف الذباب الأزرق له طريقاً	туди, куди чорноголова синя муха не знає дороги	куди Макар телят не ганяв